

מעבר לדוגמה האישית

מה הילד באמת רואה בבית - ולמה זה לא מה שחשבתם

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א - סיפור החזון איש: מה באמת לומדים מדוגמה אישית

הילד שקפץ על הספסלים · חיקוי והזדהות, לא הבנה שכלית

פרק ב - האגדה שקורסת

מי יכול להגיד "אני בסדר"? · הבחורים שחיפשו תירוצים

פרק ג - שני עולמות: מה ש"מראים" ומה שבאמת קורה

הילדה שצעקה על הבובה · "מה מותר לילדים של אבא ואמא"

פרק ד - מה שהילד באמת שומע: כסף מול תורה

המשפחה שוויתרה על הכול · והבן שהתאכזב · הרמב"ם מירושלים וארוחת הממתקים

פרק ה - "אין כסף לזה"

התירוץ שמזיק יותר משהוא עוזר · הילד בן השש ש"נהיה אפיקורס" · כסף מול מצרכי מזון

פרק ו - במילים לא מחנכים: הפרה שנשארה ברפת

הבדיחה על המרצה והפרות · למה דווקא הילד המקשיב נפגע הכי הרבה

פרק ז - הניסוי המעשי

הכיתה המיוחדת בדרום הארץ · חודש בלי מילה על העניינים הטכניים

סיפור החזון איש: מה באמת לומדים מדוגמה אישית

בפרק זה: סיפור פתיחה מכונן: הילד שהפריע בתפילה בבית הכנסת של החזון איש - ומה שהחזון איש אמר לאביו על שני הדברים שהילד למד. והיסוד שממנו הכול נובע: למידת ילדים מבוססת על חיקוי והזדהות, לא על הבנה שכלית.

בציבור שלנו דיברו בעשרים השנה האחרונות רבות על נושא שנקרא "דוגמה אישית". דיברו בו כל כך הרבה, שכדרכם של רוב עניני החינוך - ככל שמדברים בהם יותר, הציבור נהיה מבובל יותר. הנושא הזה הוצג, בגרסתו הנפוצה כפי שמלמדים אותו יועצים חינוכיים, בצורה מסולפת למדי - וגם אני, בעוונותיי הרבים, האמנתי בגרסה הזאת זמן רב. לפני שנבין מה הבעיה האמיתית בדוגמה האישית, כדאי לשמוע סיפור ששמעתי ממי שזכה להתפלל בבית החזון איש.

הילד שקפץ על הספסלים - ומה שלמד באמת

החזון איש קיים מניין בביתו. יום אחד הביא אחד המתפללים את בנו הקטן, כבן שלוש, לתפילה. הילד, כדרכם של ילדים, קפץ על הספסלים, סידר את השולחנות והפריע לתפילה. האב העיר לו פעם, פעמיים, שלוש - וכשזה לא הועיל, "טיפל" בו לפי הדחפים הפדגוגיים שההתנהגות עוררה בו.

אחרי התפילה קרא החזון איש לאב ואמר לו: "תראה, היום לכאורה הבן שלך למד שני דברים. האחד - שאסור להפריע בתפילה. את זה הוא השיג, אם השיג, בדרך של לימוד - כי כך אמרת לו. אבל יחד עם זה, הוא גם השיג שכשאתם מתרגז, מותר לו לאבד רסן, להשתולל, להתפרץ, לפרוק את כל המחסומים - ואת זה הוא השיג בדרך של שימוש, כי כך הראית לו. וחז"ל אמרו שגדול שימושה יותר מלימודה. אם לא יכולת לוותר על השימוש, היה טוב לוותר גם על הלימוד."

זה הנוסח האמיתי, לא המעוות, שיש בסיפור הדוגמה האישית. הבעיה: אנחנו מדברים הרבה עם הילדים, אבל הלמידה שלהם לא מתבססת על הבנה שכלית - עד גיל שנה-שנתיים לפני בר המצווה, כל החלק השכלי הוא רק בסימן שאלה. מה שבאמת מתבסס בנפשו של הילד בשנים האלה נקרא, בשפה המודרנית, חיקוי והזדהות. הוא מזדהה עם דמויות מסוימות, רוצה להיות כמו אנשים מסוימים - וזה מה שמטביע בנפשו את יסודות החינוך.

יש הבדל בין "מה שאומרים לילד ברמה שכלית" - שזה לא ממש חינוך אמיתי - לבין "לספר לילד סיפור מרגש שהוא לוקח את הלב שלו". גם זה נעשה במילים, אבל כשהילד מזדהה עם הדמות בסיפור, זה כן לימוד. אבל מה שהוא רק "מבין בשכל" בלי הזדהות - אינו חינוך. אפשר לתת לילד את כל מה שצריך, ובכל זאת שום דבר לא ייצא ממנו - וזה לא יפריע לו כלל.

יש מפרשים שמעירים על הפסוק שבקריאת שמע, "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֶנֶכִּי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְךָ" - ושואלים, למה "על לבבך" ולא "בלבבך"? התשובה: אצל ילדים, כל מה שאומרים להם עומד "על" הלב, לא נכנס "בתוך" הלב. אם עושים "חור" - דרך חיקוי, דרך הזדהות, דרך מעשה - זה נכנס פנימה. אם לא עושים חור, זה בסופו של דבר נופל, לא נכנס. זה גם נכון, במידה מסוימת, אצל מבוגר שמרגיש שדברי מוסר "לא נכנסים ללב" - אבל אצל ילד, זה כמעט תמיד כך: כל מה שאומרים לו נשאר על הלב, לא בו, עד שנעשה חור על ידי דוגמה חיה.

מכאן צומחת הטענה השכיחה, בגרסתה הפשטנית: "הילד מושפע ממה שמראים לו הרבה יותר מאשר ממה שאומרים לו". טענה שנשמעת הגיונית ומשכנעת - אבל, כפי שנראה בפרק הבא, יש לה בעיה יסודית.

בפרק זה: הביקורת על הניסוח הרווח של "דוגמה אישית": מדוע הוא כלי נוח ומסוכן דווקא בידי יועצים חינוכיים. ולמה, בניגוד לדעה הרווחת, חוסר השלמות שלנו כהורים כמעט אף פעם איננו הסיבה האמיתית שילדים נשברים.

הטענה "הילד מתחנך לפי מה שמראים לו, לא לפי מה שאומרים" היא טענה מאוד טובה - בעיקר ליועצים חינוכיים. כי מה בעצם עושה יועץ חינוכי? הוא מתפרנס מכך שהציבור מרגיש שהוא לא יודע, וחושב שהיועץ כן יודע. אדם בא עם בעיה חינוכית, מקבל תשובה, לא עובדת - חוזר שוב. בפעם השלישית מתחיל להתעורר חשד: "האם באמת יש לו פתרון?" ואז שואל היועץ: "רגע, שכחתי לשאול אותך - איך הדוגמה האישית אצלך בבית?" - וכל שאלה נמחקת. השאלה הזאת היא בטוחה מראש, כי אף אחד לא יכול לענות "אני מושלם".

מי שכתב פעם לרמב"ם שאינו יודע איך לומר וידוי, כי לא כל עברה הוא חטא - השיב לו הרמב"ם בסוף שעל עצם המחשבה הזאת, שהוא "לא צריך", עליו לבדוק להתוודות. מי יכול להגיד "אני בסדר"? אם זו הייתה האמת - שהבעיה של הדוגמה האישית היא שאנחנו לא מושלמים - אז אין מה לעשות, "בחנות צריך להיות תהילים". אבל האמת שהניסיון מגלה, אחרי שנים רבות, היא שזה שקר: זה שאנחנו לא מושלמים, וזה שלא תמיד מצליחים לעמוד במה שדורשים מעצמנו, לא הורס את הילדים.

הרי הקדוש ברוך הוא ברא את הילדים, וידע לתוך אילו ידיים הוא שם אותם. הוא ידע שאנחנו לא מושלמים, וגם אנחנו רוצים לעבוד על עצמנו ולהתקדם - וזה לא בא מהיום למחר. מתי בכלל נתחיל לחנך ילדים, אם רק אחרי שנעבוד על כל המידות שלנו? עובדה היא שזה לא הורס ילדים. אם אני מלמד את בני שאסור לשקר, וחלילה נכשלתי פעם - אדרבה, כשאני מודה בכך, אומר "אני מצטער, אני עושה על זה תשובה" - זה לא הורס אותו.

הבחורים שחיפשו תירוצים

אנחנו עוסקים כעשרים שנה, אני וחבריי, עם בנים ובנות שמרדו. מתוך אותה קבוצה, יש כאלה שמחפשים "מתחת לאדמה" סיבות להסביר למה לא הם אשמים, אלא רק ההורים - כי זה מוריד את מסע האשמה. אני מדבר על כאלה שאני לא מאמין להם, שאני רואה שמחפשים תירוצים, לפעמים פלפולים ממש - אמרתי לאחד מהם: "אתה ממש יכול לשבת וללמוד, כזה בעל כשרון." אבל דווקא בעניין הדוגמה האישית - בשלוש שנות עבודה, זה כמעט לא עלה כטענה מרכזית. שאלתי אחד הבחורים: "לא הפריע לך עצם העובדה שאבא שלך אומר לך ללמוד ואתה לא לומד, והוא לא לומד?" הוא התחיל לנסות: "אבא שלי כזה, אבא שלי כזה" - אבל זה לא היה העיקר האמיתי, כפי שנברר בהמשך.

חשוב להבהיר: אי אפשר לומר שהבעיה של הדור שלנו היא "דוגמה אישית", כאילו לפני שלושה דורות כולם היו מושלמים. זה בלתי אפשרי - מטבעם של חיי רוח יש תמיד פער בין מה שאתה יודע ורוצה לבין מה שאתה עושה, כי איך אתה מתקדם אם לא במלחמת היצר? לכן זה תמיד היה כך; אף פעם לא היה אדם מושלם בלי נפילות. אם מדובר בצביעות גמורה - אדם ששייך למקום שהוא לא שייך אליו פנימית רק חיצונית, ועושה עברות ברשלה תוך שהוא רוצה במפגיע שלא יגלו - זה באמת אסון, ואין בזה מה לדבר. אבל הכישלונות היומיומיים, זה שאנחנו לא מושלמים - זו לא הבעיה של הדוגמה האישית. אז מה כן הבעיה? זה נושא הפרק הבא.

שני עולמות: מה ש"מראים" ומה שבאמת קורה

בפרק זה: הבעיה האמיתית של הדוגמה האישית, כפי שהיא נראית בעיני ילד - לא בעיני מבוגר. סיפור הילדה שצעקה על הבובה שלה, וסיפור המשחק "איך אבא מתנהג בבית".

הבעיה איננה שהילדים חושבים שאנחנו צבועים - זו טעות של מי שלא מבין בחינוך, שמנסה לתפוס את זה בעיניים של מבוגר. לא ככה זה קורה בעיני ילד.

"רק לילדים אסור, לאמא מותר"

אברך אחד ישב בבית, כי בתו הקטנה - כבר בגיל גן - הייתה חולה ואשתו הצטרחה ללכת לעבודתה. הבת שיחקה בפנית החדר עם בובה, ופתאום שמע אותה צורחת עליה: "כבר אלף פעם אמרתי לך לעשות את זה נכון, טיפשה אחת! עכשיו תקבלי עונש נורא!" הוא הביט בה תופסת את הבובה ומטלטלת אותה בכעס. שאל: "למה את כועסת?" ענתה: "זה רק במשחק." "אבל למה במשחק את צורחת?" "כי במשחק אני אמא." חשב שנייה ושאל: "ולאמא מותר ככה לצרוח ולהתרתח?" "כן," ענתה, "רק לילדים אסור. לאמא מותר."

משחק "איך אבא בבית"

פעם ביקשנו מרבי מוכשר במיוחד, שהיה נוהג לעשות הצגות עם ילדים קטנים, לבקש מהם לשחק "איך אבא מתנהג בבית". רצינו לראות איך הילדים תופסים את זה. נכנס ילד אחד בעל כישרון משחק נדיר, עם פרצוף של "טורף", מחפש. שאל אותו הרבי: "מה אתה מחפש?" ענה הילד בתמימות: "על מי לצעוק." המשיך הרבי לשאול: "מה עוד מותר לילדים של אבא ואמא, ומה אסור?" הילד השיב: ללכת לישון כשרוצים - מותר; לקחת ממתקים כשרוצים - מותר. ולבסוף: להגיד מילים לא יפות - לאמא מותר להגיד "טיפשה אחת", אבל לילדה אסור להגיד את זה לאמא.

מה הנקודה כאן? זו בדיוק הבעיה של הדוגמה האישית, גם כשהיא מוסברת בצורה עקומה. הבעיה איננה שהילדים חושבים שאנחנו צבועים - זה עדיין לא היה כל כך נורא. אילו הילד היה חושב שאנחנו צבועים, אבל מבין שכך צריך להיות, הרבי היה יכול להשפיע עליו, הבית והסביבה היו יכולים לתקן את התמונה. הבעיה

עמוקה יותר: הילד תופס, באופן טבעי, שיש כאן שני עולמות. עד גיל שבע בערך, הילד עדיין לא מפתח תפיסה מוסרית מלאה, ולכן הוא פשוט קולט: "יש דברים שמותר להורים ואסור לילדים" - כמו שיש דברים שמותרים לגדולים ואסורים לקטנים בכלל.

אבל בערך מגיל שבע, מתפתחת אצל הילד תפיסה מוסרית עמוקה יותר, והוא מתחיל להבין ששקר מכוער כשלעצמו - לא רק "אסור לילדים" - ואם כך, זה מכוער גם אצל אבא. אם כעס הוא דבר רע כשלעצמו, זה גם רע אצל אבא, גם אם אבא כועס עליו על שלא נתן ידיים. וכאן הילד מתחיל ללמוד עד מהרה שחיים של עבודת ה' מורכבים משני חלקים: חלק שאומרים בשביל הרושם, בשביל הציבור, בשביל "סגולות" - שהוא לא מבין את משמעותו האמיתית; וחלק אמיתי, "אנחנו חיים כמו כולם, אוכלים ברוך השם, אנחנו יודעים מה אנחנו עושים."

הילד לא רואה בבית "צביעות" מתוכננת - הוא רואה, בתמימותו, ש"תפקיד אבא" הוא לומר "אוסר, שקר שקר שקר" כמו תפקיד, ואילו "החיים עצמם" - הדרך שבה אבא באמת מדבר עם החברים שלו בשטיבל, בין מנחה למעריב - הם ה"אבא האמיתי". הוא לומד, בלי מילים, ש"אבא" הוא תפקיד שממלאים חצי שעה, עשר דקות ביום, לא חלק מהחיים האמיתיים. וזה בדיוק הנזק החמור ביותר בחינוך לערכים - הרבה יותר גרוע מתחושת צביעות פשוטה.

מה שהילד באמת שומע: כסף מול תורה

בפרק זה:  הסיפור המרכזי של הספר: המשפחה שוויתרה על קריירה מבטיחה כדי ללמוד תורה - ומדוע דווקא הבן הפך "אפיקורס קטן" שחושב שכסף הוא הכי חשוב בעולם. ובניגוד: סיפור ערב שבת של יהודי ירושלמי פשוט.

נקודה מרכזית, שממנה נגזר כל שאר הפרק: מה שיש לזכור על תפיסת הילד הוא שהיא מושפעת ממה שמוחשי - כמו פרסומת. אף אחד לא בא לשכנע אותנו במפורש "אם תקנה את זה תהיה מאושר" - אבל מה שמפגיז אותנו שוב ושוב, בכל מקום, בלי שנשים לב, נכנס למוח. עד גיל שנה-שנתיים לפני הבר מצווה, הילד לא חושב לעצמו "מה אני רוצה בעצמי, איפה האמת בעבודת ה'" - הוא מושפע באופן פסיבי, בדיוק כמו אחד שהולך תחת השפעת פרסומת: על ידי כמות (כמה פעמים חזר) ומוחשיות (כמה זה תופס אותו).

המשפחה שוויתרה על הכול - והבן שהתאכזב

היה לנו זוג ידידים קרובים, שעלו מארץ רווחה, מקצועות מיוחדים לשניהם, ומשכורות גבוהות מאוד. ביום ההולדת הארבעים שלו, ישב עם אשתו והחליט: "לא בשביל זה בנו אותי לעולם הזה - כל החיים עשיתי עסקים, בניתי, מכרתי, קניתי. אני אבוא לעולם הבא ואגיד 'מה עשית כאן על פני האדמה'?" הם החליטו יחדיו שהאב יעזוב הכול וילמד תורה. במושגים שלהם, זו הייתה נפילה חדה ברמת החיים.

שלושה חודשים לאחר מכן, פנה אליו מקום עבודתו הקודם, שלא הצליחו למצוא לו מחליף, והציעו לו עסקה שיישאר בקשר טלפוני, זמין רק כשעה-שעתיים בשבוע. הוא סירב לגמרי - התמיד בלימודו, לא הסכים אפילו לרדת "בכבוד" מהעץ. חצי שנה אחר כך התקשר אליי: בנו הקטן, שהיה תלמיד מצטיין בעיקר בלימודי קודש, החל לזלזל בלימודים. ביקש עצה, אף שלא הכיר את הגיל הזה. שוחחתי עם הילד עצמו, ולאחר כמה שאלות מתוחכמות שהובילו לאמת בעדינות, שאלתי: "תגיד לי, מה הכי חשוב בעולם?" ציפיתי לתשובה "תורה", אבל הילד השיב, בפשטות: "כסף". שאלתי מאיפה הוא יודע. "מעצמי", ענה. "כל הצרות שלנו זה בגלל שאין כסף. כל פעם שאבא בא הביתה מהכולל, הוא יושב עם אמא: 'קודם נשלם את זה, אחר כך נשלם את זה'. כל דבר שאני רוצה, אומרים 'אין כסף לזה, אין כסף לזה'. אם היה כסף, לא היו לנו בעיות."

לכאורה זו סתירה: האב היה "נהה דורש ונאה מקיים" - הראה דוגמה אישית נפלאה של ויתור לשם תורה - והילד שלו הפנים בדיוק ההפך. איך זה מסתדר? התשובה: הילד לא מושפע ממה שמראים לו יותר משמים - הוא מושפע ממה שהוא רואה, אבל הפרשנות שלו לזה שונה לגמרי מהפרשנות שלנו. הילד לא רואה את הסיפוק העצום שיש לאביו מהלימוד - זה מופשט, לא מוחשי. מה שהוא רואה, שומע, וחווה שוב ושוב - זו המילה "כסף", "אין כסף", "מוכרחים לחסוך". וכמות עולה על איכות אצל ילד קטן, בדיוק כמו בפרסומת: לא משנה כמה פעם אחת אבא ידבר עמו על חשיבות התורה - עשר פעמים ש"אין כסף" מנצחות אמירה נשגבת אחת.

ערב שבת אצל הירושלמי הזקן

לפני שנים רבות הגעתי לבית "מנקי הדעת" בירושלים - יהודי זקן וצנוע, עוד מהאחרונים שהחזיקו מקרר קרח. ביתו היה דל אך נקי ומצוחצח, שולחנו עשוי קרשים. חיכיתי שיבוא הביתה, ותוך שתי דקות בזריזות ערכה בתו את השולחן, שמה עליו ממתקים, מין תרכיז מיץ ששמרו לשבת, קליפות תפוזים עם סוכר, עוגיות בית - וקרא לכל הילדים בסביבה. סביב השולחן, שמחה אמיתית פרצה - שלא נדע כמותה, ממש שמחה. אמר משהו לילדים, מהר, בהתרגשות, ולא הבנתי בדיוק מה. הילדים הלכו לדרכם עם הממתקים, שמחים.

שאלתי אותו לבסוף: "מה קרה? למה כל השמחה, ביום חול אפור?" הוא ענה, מאושר: "התיישב לי הרמב"ם. כבר כמה ימים ישבתי על הרמב"ם הזה ולא הסתדר לי - ועכשיו הסתדר." הילדים ראו, בפועל, מה זו שמחה אמיתית מלימוד תורה - מוחשית, חגיגית, קשורה ישירות לממתקים ולשמחה משפחתית - לא מוסבר במילים, אלא חגוג בגוף ראשון. זה החינוך שגידל דורות בלי הסברים, בלי ניתוחים - "מי שהולך על קביים לא יכול להביא לך פעם הלכו בלי קביים." אנחנו, ההולכים על קביים - זקוקים להסביר את מה שפעם היה חוש טבעי.

אין הכוונה שכל אב יבוא הביתה ויתחיל לרקוד - אם זה לא נובע משמחה אמיתית שהיא חלק מהבית, זה לא יעזור. הנקודה היא: מה שעולה הכי הרבה פעמים בבית, במה שהכי מוחשי, זה מה שבאמת מחנך - לא הצהרות התכלית. אם מדברים על כסף בבית שוב ושוב, לא משנה מאיזו סיבה - גם אם זה מתוך היותנו עובדי ה' נפלאים החיים במצור ומצוק - אנחנו מחנכים בזה ילד שנהיה "חולה כסף", כי זה מה שהוא שמע הכי הרבה פעמים, בצורה הכי מוחשית.

"אין כסף לזה"

בפרק זה: למה התירוץ הנוח "אין כסף" מזיק יותר משהוא עוזר. סיפור מפתיע: הילד בן השש שקראו לו "אפיקורס" - ולמה הוא באמת שאל שאלה נכונה מאוד. וההבדל בין לאסוף כסף לתת מצרכי מזון.

אחת הבעיות האמיתיות שלנו בחינוך היום - שהשתנתה מהדורות הקודמים, שלא "עסקו" בחינוך באופן מודע - היא שבעבר לא סתמו לילדים את הפה, היה נעים להורים לדבר איתם. היום אנחנו רוצים לסתום לילדים את הפה מהר, ועוד להרגיש "אנחנו גם עובדי ה'". כשילד מבקש כל הזמן "תן לי את זה, תן לי את זה", ואנחנו עונים "אין לי כסף, אני לא יכול, זה עולה כסף" - זה, ראשית, לרוב לא נכון: אין שום דבר בעולם שלא קונים לילד רק בגלל שאין כסף. שנית - זה מוכיח שגם בליבנו, כסף תופס מקום גדול מדי, כי מתוך כל השיקולים האפשריים, אנחנו קופצים דווקא לזה בראשון ובמהיר ביותר.

עדיף להגיד לילד: "ממתקים לא טובים לך, זה הורס שיניים" - או כל סיבה אמיתית אחרת - מאשר "אין כסף". כי "אין כסף" הוא לא רק תירוץ שקרי; הוא גם מלמד את הילד, בעל כורחנו, שכסף הוא מרכז העולם - הרי כל השאלות שלו נענות דרך המסננת הזאת. ילד שכל בקשה שלו נענית ב"אין כסף" סופג את הרושם, במשך שנים, שכסף הוא הגורם המכריע בחיים.

"אפיקורס בגיל שש" - מי שאל שאלה נכונה

יהודי מודאג פנה אליי: "הילד שלי, רחמנא ליצלן, כבר בגיל שש אפיקורס." צחקתי, והוא נפגע. שאלתי מה קרה. הוא סיפר: הלך עם הילד לים, והילד שאל "מי עשה את הים?" האב ענה: "השם." שאל הילד: "כן, אבל מי עשה את זה באמת - במציאות?" האב לא ידע מה לענות, ומיד הלך לשאול "מומחה" אם יש סיבות נפשיות לכפירה בגיל שש.

הסברתי לו: הבעיה איננה כפירה. הילד שלך שאל שאלה נכונה לגמרי - "מי בנה את הבית הזה" - וקיבל תשובה שלא ענתה על השאלה, אלא סתמה אותו. הצעתי לו הדגמה: "אתה הולך עם הילד ברחוב, הוא שואל, 'מי בנה את הבית הזה?' יש לך עצבים, אתה עייף מלגדל ולשמוע - אתה רוצה סתם לסתום לו את הפה, אז אתה אומר 'השם', ובזה גם מחנך אותו לעבודת ה', וגם סותם לו את הפה בבת אחת. אבל אחרי שבוע, הילד רואה שיש פועלים שעובדים בבית, ורואה עמוד חשמל, ורואה בריכה - ומבין שלא כל דבר קשור ל'השם' באופן ישיר. ה'השם' שלך הופך למילה ריקה, מעין 'מרצה השם' שמשמשת רק כביטוי כללי חלול." הסברתי שאפשר בהחלט להסביר לילד שהקדוש ברוך הוא נתן שכל לבנאים לבנות את הבית - זו לא כפירה, זו האמת - ואחר כך, בהקשר הנכון, לחבר את זה ליראת שמיים אמיתית. התרגיל של הפעלת "השם" כמילת עצירה כללית מזיק בדיוק כמו הפעלת "אין כסף" - שניהם משמשים כתירוץ נוח לסתימת פה, לא כחינוך אמיתי.

כסף מול מצרכי מזון: מה עדיף להביא ילדים לאסוף

נלחמתי פעם נגד ארגון חסד גדול ומפורסם שהחליט להביא ילדים לאיסוף כספים מבית לבית - בטענה שזה טוב לחנך לחסד, וגם עשוי להיות מקצוע לעתיד. הבאתי להם דוגמה שכנעה אותם בסוף: יצאתי פעם מבית מעצר של ילד שהיה כמעט חולה בגניבת כסף - אם ראה כסף, לא היה מסוגל שלא לקחת אותו. התברר שאביו, איש חסד אמיתי, היה שולח אותו ארבע פעמים בשבוע לאסוף כסף עבור מוסדות. מה זה עושה לילד? הוא רואה משהו מוחשי מאוד - עוד שקל, עוד חצי שקל - יום-יום, שעה-שעה. זה חודר. הכסף הזה, אחר כך, הולך למשפחה שאין לה - אבל זה מופשט, לא מוחשי, לא מול העיניים. אחר כך הוא בא הביתה עם כל הכסף, ואביו יושב וסופר את הערמות, ועיני כולם נוצצות. מה זה עושה לילד? זה בונה בו רכושנות, לא חסד.

הגענו לסיכום: אם מחנכים ילדים לאסוף - שיאספו מצרכי מזון, לא כסף. אז אפשר לראות שהאיסוף הולך למישהו לאכול - זה מוחשי, ישיר, בלי המתווך המסוכן של ערמת כסף שגדלה. גם באיסוף מצרכים יש להיזהר, כי עצם ה"איסוף" יכול לפתח רכושנות - אבל בוודאי שאין בו את האסון של הכסף שהולך וגדל.

במילים לא מחנכים: הפרה שנשארה ברפת

בפרק זה: בדיחה מפורסמת על מרצה ורפת ריקה - ולמה היא בדיוק מסבירה למה ילד "טוב", שמקשיב, נפגע לפעמים הכי הרבה מכולם. ופסק הלכה מהרמב"ם: הסביבה קובעת - וזה לא רעיון יפה, זו הלכה.

יש בין המרצים סיפור על מרצה שהגיע לכפר בדרום הארץ לתת הרצאה בבית העם. נכנס לאולם - איש אחד יושב באמצע, בין כל המושבים הריקים. חיכה עשר דקות, רבע שעה, ואז פנה אליו: "מה אתה מציע? אתחיל בכל זאת?" ענה האיש: "תראה, אני לא מבין בהרצאות, אני מבין רק בפרות. אבל אני אגיד לך: אם אני בא בבוקר לרפת וכל הפרות ברחו, ונשארה רק אחת - האם בגלל שהן ברחו, אני לא אתן לה את האוכל של כולן?" המרצה נתן את כל ההרצאה, מתחילתה עד סופה, לאותו איש אחד. בסוף שאל: "איך הייתה?" ענה האיש: "אני מבין רק בפרות. מה אני אגיד לך? אם אני בא בבוקר לרפת וכל הפרות ברחו ונשארה רק אחת - בגלל שהיא נשארה, אני אתן לה את האוכל של כולן?"

אנחנו עושים בדיוק את זה בבית, בשני מישורים. ראשית - אנחנו כל כך עסוקים בזרם השוטף של החיים היום-יומיים, שבפועל כמעט אין לנו זמן פנוי לדבר עם הילדים על עניינים רוחניים. ושנית - כשילד עושה בעיה, אחרי שבועיים-שלושה של שתיקה, נותנים לו את "האוכל של כל הימים שלא דיברנו" - כל הביקורת שהצטברה, בבת אחת.

מחקרים מגלים דבר מפתיע: ילדים "מקשיבים", כלומר קשובים ומצייתים, לרוב סובלים מתדמית עצמית נמוכה יותר, מחוסר ביטחון עצמי, יותר מילדים "עקשנים". חשבו שהסיבה היא הפוכה - שמי שיש לו כבר בעיות תדמית עצמית, לכן מקשיב יותר. התברר שזה בדיוק ההפך: המסובב הוא הסיבה. ילד "טוב לב וקצת טיפוש", שמקשיב, פותח שתי אוזניים - מקבל את כל "האוכל" המיועד לכולם: כל הביקורת, כל המרירות, כל הכעס והכאב, בלי שום פרופורציה למה שהוא באמת עשה. הילד שלא מקשיב "לא נורא" - אתה יכול לדבר, הוא לא מקשיב, זה לא מזיק. אבל הילד שמקשיב, הוא זה שנשבר, כי הוא מקבל את חלקם של כל האחים והמקרים שלא דיברו איתם.

הנקודה הכללית יותר: הלמידה של ילד מתבססת על חיקוי והזדהות - לא על הבנה שכלית של הסברים. במילים אפשר "לבסס" חיקוי - להסביר לילד למה עושים משהו, לכוון את מי הוא מזדהה איתו - אבל אי אפשר "ללמד" בדרך הזאת בלבד. אם לא נכנס ללב, זה נכנס רק לראש, ולא מחנך. אמירת "צדיקל שלי"

לתינוק בן שנתיים לא מזיקה חינוכית - אבל היא גם לא בונה אותו חינוכית. היא בונה חום ואהבה סביב המילה, שיישא פרי בעתיד, אם יגיע גם חינוך אמיתי אחריה.

דָּרֵךְ בְּרִיתוֹ שֶׁל אָדָם לֵהִיט נִמְשָׁךְ בְּדַעוֹתָיו וּבִמַּעֲשָׂיו אַחֵר רָעִיו וְחֻבְרָיו, וְנוֹהֵג כְּמִנְהַג אֲנָשֵׁי מְדִינָתוֹ... לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְחַבֵּר לַצַּדִּיקִים... וְאִם הֵיטָה הַמְּדִינָה רָעָה... יֵלֶךְ לַמַּעֲרֹת וְלַחֲנוּחִים... וְאֵל יֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ חֲטָאִים.

רמב"ם, הלכות דעות פרק ו

זו לא סתם עצה נחמדה - זה פסק הלכה. אדם שגר בסביבה טובה, טוב לו; ואם הסביבה רעה, עליו לברוח לסביבה טובה - זה פסק הלכה ממש, לא רעיון מוסרי בעלמא. זה מלמד שהסביבה, החיקוי, ההתנהגות שרואים - קובעים בעוצמה שלא תיאמן, בהרבה יותר מאשר הדיבורים וההסברים. עיקר החינוך צריך להיות ממוקד באיך לגרום לילד לפרש נכון את מה שהוא רואה בבית - זה מה שהופך את "מה שהוא רואה" לחינוך, לא רק ל"רושם".

בפרק זה: סיפור הכיתה המיוחדת בדרום הארץ, והניסוי שחשף מה באמת חשוב לילדים. והעצה המסכמת, שנוסחה בפועל: חודש שלם בלי מילה על עניינים טכניים, ופעמיים ביום תשומת לב אמיתית למעשה טוב - ולמה זה "מתקן אלף שגיאות".

פעם ביקשו מקבוצת מחנכים מנוסים, ואני ביניהם, לרכז ייעוץ הדדי בין רבנים מנוסים - כל אחד יביא בעיה, וכולם יתמודדו איתה יחד. הגיעה קריאה בהולה מכיתה "מיוחדת" בדרום הארץ - כלומר, כיתה שריכזה את הבעיות הקשות ביותר. הרבי של הכיתה תיאר בעיות רבות. הצעתי שנבקר בכיתה עצמה, וכשהצוות היסס, אמרתי: זה כמו רופא שרוצה סטאז' ורואה מקרים אמיתיים בבית חולים - כדאי לראות בעיניים, לא רק לשמוע תיאורים.

"מה הכי חשוב לילדים האלה?" - הניסוי בכיתה

לפני הכניסה לכיתה שאלתי את הרבי: "מה הכי חשוב לילדים האלה, לדעתך?" ענה: "תורה ותפילה". אמרתי: "בוא נבדוק". הזהרתי אותו לא לשאול ישירות "מה נעשה בשביל להיות צדיקים", כי אז כל ילד כבר יודע איזו תשובה מצפים ממנו. הצענו שיספר סיפור מרגש על כיבוד הורים, ואחר כך ישאל: "כולנו רוצים להיות כמו הילד בסיפור, נכון? בואו נחשוב: מה נעשה בשביל לשמח את אבא ואמא?" ילד אחד ענה: "לא לעלות עם נעליים על הספה". ילד אחר: "לשים את האילקות (הנעליים) במקום". ילד נוסף אמר, בכנות מרגשת: "ברכת המזון בקול רם".

אחרי הניסוי, גם ההורים שמעו מזה ולא מצא חן בעיניהם - חשבו שביקשו לחשוף אותם כצבועים. הסברתי להם: זו לא צביעות. זה גם בעיה של צורת החיים המודרנית, גם חלק מהחולשה שלנו כבני אדם - אבל לא צביעות. חיינו העמוסים היום - הצפיפות, החששות, האזהרות המתמדות "אל תיגע בזה, תיזהר" - לא נורמליים. הילד שומע, רוב שעות היום, "אל תיגע בזה, תפסיק, מה אתה עושה" - ואפילו אם הוא כבר מוכן להתחנך לערכים, זה מה שהוא שומע הכי הרבה: את החיים הטכניים, לא את הערכים.

ביקשנו מהורים ניסוי: חודש שלם, בלי אף מילה אחת על העניינים הטכניים היום-יומיים - לא על ניקיון, לא על סדר, לא על אכילת כל האוכל. "אם הילד זורק את הנעליים באמצע הבית - צריך להגיד לו פעם, בשפה ברורה ונעימה, שמקומן בארון. ואחר כך, כל פעם שהוא זורק אותן, ההורה יגש בתקיפות שקטה, יקח אותו ביד, ילכו

יחד להניח את הנעליים במקומן - בלי צעקות. יידרשו מאה פעמים, וזה בסדר." לצד זה - פעמיים ביום, לא יותר, ההורים ישימו לב במפגיע למשהו רוחני אמיתי שהילד עושה, ויגיבו אמיתית: להקשיב לברכה מילה במילה, להסתכל, ולומר, כמו שדיברנו בעניין עידוד: "שמעתי אותך, נהייתי לראות, עשית לי טוב על הלב."

אחת התובנות המפתיעות ביותר מהניסיון: התנהגות אחת נכונה מתקנת אלף שגיאות. ילדה שבאה לאמה, ומברכת פעם בשנה בקול - זה נכנס עמוק, נשאר אצל האם כזיכרון מרגש. אם היא מספרת לשכנה בגאווה, והשכנה שואלת "בת כמה?" והתברר שבתה בירכה כך כבר חודש קודם - יורד מצב הרוח. הפתרון איננו להגיד "מה לא לעשות" - זה קל להגיד, קשה לקיים. הפתרון הוא לעשות: להחליט על חודש שבו מתמקדים בברכה, או בכל עניין אחר - וזה מתקן מאות שגיאות אחרות, בלי שנוגעים בהן ישירות כלל.

הילד רוצה מאוד להאמין שהמעשים שלו חשובים - הקדוש ברוך הוא ברא אותו שישאף לזה. אנחנו, בלי משים, שוחקים את זה ומקהים אותו - עד שברגע שמתקנים את זה, הוא רוצה להיתפס בתיקון בכל כוחו. וזו הנקודה השנייה, המפתיעה לא פחות: כשההורים עצמם מתנהגים כך, גם התגובות האוטומטיות שלהם - בלי מחשבה מודעת - משתנות. הפתרון שהצענו הוא לקבל על עצמנו, לפחות לתקופת ניסיון: לא לדבר מילה עם הילדים על העניינים הטכניים של היום-יום, ומצד שני - פעם-פעמיים ביום לשים לב באמת להתנהגות רוחנית, ולדבר על זה מתוך לב אמיתי, לא מהצגה. זה בדיוק הניגוד לדוגמה האישית המסולפת שבה פתחנו: לא "האם אני מושלם", אלא "האם מה שבאמת מוחשי ונשמע בבית הוא הערכים - או משהו אחר לגמרי".

מקורות ומראי מקומות

1. דברים ו, ו - "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום על לבבך", ופירושים לגבי "על" ולא "בתוך".
2. רמב"ם, הלכות דעות פרק ו - "דרך בריאתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו".
3. סיפור החזון איש על הילד שהפריע בתפילה - כפי שנמסר מפי מי שזכה להתפלל בביתו.
4. סיפורים ומעשים המובאים בגוף הספר - מניסיונו האישי של הרב יחיאל יעקובזון בשדה החינוך.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐